

KASTEEL AMERONGEN

BULLETIN



Zomer 1989

Uitgave

Stichting Vriendenkring Kasteel Amerongen

Onderhoud van
groenvoorzieningen en
renovatie kasteeltuin
Amerongen uitgevoerd
door



Tuin- en plantsoenaanleg

Van Ginkel

Castor 64, Postbus 11, 3900 AA Veenendaal, tel. 08385-19039

HERBERG
DEN ROODEN LEEUW

IN DEN KROMME HOECK



DROSTESTRAAT 35
3958 BK AMERONGEN
TELEFOON 03434-54055

KEUKEN OPEN:
VOOR UW LUNCH
DAGELIJKS VAN 12.00 tot 14.00 UUR
EN VOOR UW DINER
DAGELIJKS VAN 18.00 tot 21.30 UUR
ZATERDAG EN ZONDAG GEEN LUNCH
WOENSDAG GESLOTEN

B U L L E T I N

UITGAVE

STICHTING VRIENDENKRING KASTEEL AMERONGEN

Kasteel Amerongen, Drotestraat 20, 3958 BK Amerongen

tel.: 03434 - 54212

Open:

1 april - 1 november

dinsdag t/m vrijdag 10 - 17 uur

zaterdag, zon- en feestdagen

13 - 17 uur.

Redactie adres: Kasteel Amerongen

Eindredactie: Drs. Bonica Zijlstra

mw. H.F. Rotgans-van Blerkom

NO. 14

ZOMER 1989.

INHOUD:

Doelstelling en Donateurs	blz.	2
Donateursdag	blz.	3
Boeken te koop		
Kasteel Amerongen en het bouwhistorisch onderzoek		4
Geschenk voor Kasteel Amerongen	blz.	8
De Tuinsculpturen van Kasteel Amerongen	blz.	9
Het restaureren van een beeld van een adelaar	blz.	24
Toelichting bij twee tentoonstellingen:		
"Delfts Wit"	blz.	27
"Een dorp verzamelt"	blz.	32
Agenda van de Huisconcerten op Amerongen	blz.	33
Een postzak voor Amerongen	blz.	35
Vingerhoedjes voor de Engelen		
Een "Lofdicht" vanuit het Hoge Land der Beren	blz.	36



DOELSTELLING.

De Stichting Vriendenkring Kasteel Amerongen is opgericht in 1983 en heeft ten doel behulpzaam te zijn bij de exploitatie en restauratie van Kasteel Amerongen en de daarin aanwezige inventaris door het verzamelen van fondsen uit donaties, schenkingen, de opbrengsten van acties, concerten en andere evenementen en door het coördineren en motiveren van vrijwillige helpers.

De Stichting is door de fiscus gerangschikt als instelling in de zin van art. 24 I der Successiewet 1956.

Kasteel Amerongen is één van de weinige opengestelde kastelen in Nederland, waarvan de inventaris, na het vertrek van de laatste particuliere eigenaren, volledig in tact is gebleven. Vrijwel nergens anders treft men een ambiance aan, welke zo de aristocratische sfeer van vroegere tijden weerspiegelt als op Kasteel Amerongen.

De oudste meubels dateren van vóór de brand van 1673 en zijn later door de verschillende bewoners aangevuld tot de collectie die nu aanwezig is, waarin begrepen de fraaie historische toetsinstrumenten.

Deze collectie is nooit versnipperd omdat zij lange tijd volgens het Engelse erfrecht (naar de nationaliteit van de meeste bewoners) op de oudste zoon vererfde.

Die eeuwenlange aanwezigheid van de meubels in hetzelfde huis en vaak op dezelfde plaats is een unicum in Nederland en maakt het voor de Stichting-Eigenaresse de moeite waard om die lijn voort te zetten en het vele achterstallige onderhoud door restauratie op te heffen.

Alleen van de subsidies en entreegelden is het niet mogelijk de exploitatie en restauratie te bekostigen.

Het is daarom verheugend dat zich telkens donateurs aanmelden en dat er ook schenkingen worden gedaan.

Indien U het nog niet bent: meldt U als donateur!

DONATEURS genieten, op vertoon van hun donateurskaart, gedurende de openingstijden, vrije toegang tot het Kasteel en de tuinen, terwijl zij reductie ontvangen op alle evenementen zoals concerten, lezingen en bij bijzondere gelegenheden.

Voor minimaal f25.- per jaar bent U donateur.

Voor minimaal f. 250,- kunt U donateur-voor-het-leven zijn.
De donateurskaart is persoonlijk.

Stichting Vriendenkring Kasteel Amerongen
 t.n.v. Penningmeester
 Postbank nr. 6163.

Tot de bijgebouwen van Kasteel Amerongen behoren o.a. de Paardestal, het Koetshuis en de Oranjerie. Hierin zijn gevestigd:

Theeschenkerij "de Paardestal"
 tel. 03434-54735 of 53701

Ouwehand's Party Verzorging "'t Koetshuis"
 tel. 08376-19110

* Het Winkeltje van Kasteel Amerongen is ondergebracht in de Oranjerie.

BOEKEN TE KOOP

Er zijn op Kasteel Amerongen drie boeken in voorraad, geschreven door mevrouw A.W.J. Mulder "Het Kasteel Amerongen en zijn bewoners", uitgave Maastricht, 1949. Het boek bevat 190 blz. en het is geïllustreerd met foto's. Dit boek is de enige monografie die er bestaat over Kasteel Amerongen. Inlichtingen krijgt men bij mw. A. Eyffius-Muller, Kasteel Amerongen tel. 03434 - 54212 op werkdagen 10-3 uur.

BIJEEENKOMST DONATEURS VAN DE STICHTING VRIENDENKRING

De donateursdag voor dit jaar is vastgelegd voor

>>> zaterdagmiddag 16 september '89 <<<
 tussen 14.00 en 19.00 uur

met een binnen- en een buiten programma, waaronder de officiële overdracht van 'de adelaar', waarbij de kunstenaressen zelf ook aanwezig zal zijn. [Het verhaal over de adelaar is verderop in dit Bulletin te lezen].

Vervolgens een oproep van de Muziekcommissie om een oude WOLLEN DEKEN (géén kunstvezel) af te staan, om daarmee de in bruikleen verkregen Blütner vleugel tegen vocht en kou te beschermen in de wintermaanden. Inleveren op 't Kasteel (bijv. 16 sept.) na overleg: mw Hangelbroek 03434-51982.

DE ONDERSTE STEEN BOVEN...

KASTEEL AMERONGEN EN HET BOUWHISTORISCH ONDERZOEK

De restauratie van een oud gebouw is bij uitstek de gelegenheid om na te gaan hoe het in elkaar zit, welke materialen en constructies zijn toegepast, welke verschillende bouwfases onderscheiden kunnen worden, hoe het in de loop der tijd is verbouwd en om te verifiëren wat er op deze gebieden zoal is gepubliceerd.

Voor kasteel Amerongen lijkt er op het eerste gezicht niet zo veel te "halen" te zijn: kort na de verwoesting in 1673 is het in één bouwcampagne opnieuw opgetrokken en er bestaat een gedegen studie over de geschiedenis in de vorm van het boek Het kasteel Amerongen en zijn bewoners, verschenen in 1949 en geschreven door mevrouw A.W.J. Mulder met een hoofdstuk over de architectuur door Prof. Dr Ir D.F. Slothouwer. Wanneer men echter de voorhanden gegevens bestudeert rijzen er toch allerlei vragen: Vanwaar die grote baksteen op de zuidwestelijke hoek van het gebouw? Is dat dan toch een restant van het in 1673 verwoeste kasteel? Vanwaar die scheve hoeken in de plattegrond? Staat het soms op de funderingen van zijn voorganger? Volgens oude afbeeldingen had het kasteel op de beletage en de eerste verdieping zesdelige kruiskozijnen; is daarvan nog iets bewaard in de huidige schuifraam-kozijnen? En zo is er nog wel meer.

Ook al beperkt de huidige restauratie zich tot het uitwendige en de kapconstructie, er is dus toch alle aanleiding goed de ogen de kost te geven, de aan het licht komende verschijnselen te documenteren en te analyseren en ze te plaatsen in het grote geheel van de bouwgeschiedenis van het kasteel. Als bouwhistoricus bij de Rijksdienst voor de Monumentenzorg word ik in de gelegenheid gesteld dit te doen, maar ik zou niet erg ver komen zonder de betrokkenheid en het inzicht van de opzichter, de heer G.de Jong, de inzet en het handwerk van de bouwkundig tekenaar, de heer L. Gerdessen en de oplettendheid van alle werkers op de bouw. Het ligt in de bedoeling U van tijd tot tijd verslag te doen van onze bevindingen; hieronder gebeurt dat voor de eerste maal.

De fundering

Ten behoeve van het herstel van het benedenste deel van het metselwerk is rondom het kasteel in de gracht een damwand geslagen, waarbinnen het waterpeil verlaagd kan worden. Zodoende is op verscheidene plaatsen de fundering in het zicht gekomen. Op ruim een meter onder de waterlijn blijkt zich rondom het kasteel een 20 à 85 cm brede, naar buiten toe iets aflopende straatlaag te bevinden tot een evenwijdig aan de buitenmuren liggende platte grenen balk van 15 x 20 cm doorsnede. Langs die balk naar beneden prik-kende stiet de heer de Jong 50 cm dieper opnieuw op steen of hout, maar door het water was verder onderzoek niet mogelijk. De baksteen van de straatlaag is dezelfde als die welke we aan het overgrote deel van de buitenmuren van het kasteel aantreffen en ook uit de houtsoort blijkt, dat we hier te maken hebben met een constructie uit de tijd van de herbouw van het kasteel (1674 of '75).

De muurvoet van het kasteel begint met dezelfde baksteen, waarboven, op het niveau van water en wind, op veel plaatsen later ingeboete steen zit, die nu gedeeltelijk vervangen moet worden en wordt.

In de noordelijke flank van de westgevel blijkt hergebruikte middeleeuwse en 17de-eeuwse steen achter de ingeboete steen (die inmiddels door nieuwe steen is vervangen) te zitten. Hier is een niet meer functionerend waterafvoerkanaal in de muur gevonden van 75 x 83 cm doorsnede, waarvan de bodem met plavuizen is belegd. Juist daaronder blijkt in de muur een vlonder van plat gelegde grenen balken (van ca 20 x 37 cm doorsnede) te zitten, achter metselwerk van een halve steen dik aan de buitenzijde, even boven de bovengenoemde straatlaag. Uit spijkerkoppen in de bovenzijde blijkt, dat deze balken door dwarse liggers eronder bijeen worden gehouden. De balken lopen door tot op een halve steen van de noordwesthoek van het kasteel. Misschien had deze vlonder de bedoeling een verband in het metselwerk te bewerkstelligen.

Wanneer we het afvoerkanaal inkijken, zien we dat het op 4.45 m 'diepte' lager van doorsnede wordt. Het lijkt er op, dat we hier aankijken tegen de middeleeuwse buitenzijde van het kasteel, zoals Roeland Roghman dat op een van zijn tekeningen uit 1646 of '47 laat zien.

In het middengedeelte van de westgevel is over vrijwel

de volle lengte op dezelfde hoogte in het metselwerk de voorzijde van een grenen plaat van 5 cm dikte aan het licht gekomen, die gespijkerd is op dwarse liggers van 15 x 15 cm doorsnee op onderlinge afstanden van 60 cm. De plaat ligt 25 tot 47 cm terug t.o.v. de buitenzijde van de muur, terwijl de liggers wat verder naar voren uitsteken. Daaronder bevindt zich weer metselwerk; de vlonderconstructie is ook hier blijkbaar geheel door metselwerk omgeven. Op de plaat zijn eerst zes lagen middeleeuwse moppen gemetseld en vervolgens dezelfde 17de-eeuwse stenen, die aan de buitenzijde zijn verwerkt.

In de zuidelijke flank van de westgevel, waar voor de verwoesting van 1673 een middeleeuwse hoektoren stond, is het metselwerk niet zover uitgehakt; om de hoek aan de zuidzijde echter wèl, maar daar blijkt op dezelfde hoogte géén vlonderconstructie aanwezig te zijn. Dit zou erop kunnen wijzen, dat hier de middeleeuwse fundering is gebruikt, terwijl de vlonderconstructie bij geheel nieuwe - of verbrede - funderingen is toegepast. Aan de buitenzijde begint de muurvoet met 17de-eeuwse baksteen, vervolgens de - nu verwijderde - ingeboete steen en daarboven rodere baksteen van twee verschillende middeleeuwse formaten. Die steen is kennelijk opnieuw gebruikt; de steen is wel middeleeuws maar het metselwerk niet. Het is dus niet zo, dat er opgaand muurwerk van de middeleeuwse hoektoren bewaard is gebleven, een conclusie die Slothouwer overigens voor 1949 ook al had getrokken.

Is aan het kasteel zelf tot dusver dus geen middeleeuws metselwerk aangetroffen, bij de fundering van de oostelijke van de twee brugpijlers van de toegangsbrug is dat wel het geval. Deze fundering is echter zuidwaarts ver groot met rode baksteen van een 17de-eeuws formaat. De middeleeuwse brug stond dus iets noordwaarts verschoven t.o.v. de huidige, wat de oude afbeeldingen van het kasteel al deden vermoeden.

De vensters

Op de beletage en beide verdiepingen is het kasteel rondom voorzien van schuiframen met een 18de-eeuwse roede-verdeling, voor een deel nog met oud glas erin. Uit oude gedateerde afbeeldingen blijkt, dat ze stammen uit de veertiger jaren van die eeuw. Alleen in de westgevel zijn de

ramen later vernieuwd en van grotere ruiten voorzien, waarbij de kozijnen op beletage en eerste verdieping naar beneden vergroot zijn. Uit oudere afbeeldingen en de briefwisseling tijdens de bouw is bekend, dat het kasteel oorspronkelijk van kruiskozijnen was voorzien, zesdelige (d.w.z. met twee tussendorpels of kalven) op de beletage en de eerste verdieping en 'gewone' (vierdelige) op de tweede verdieping. Zesdelige kruiskozijnen waren een grote zeldzaamheid. Het huis Heerengracht 450 in Amsterdam, in 1663 gebouwd door Philip Vingboons, bezat ze op de hoofdverdieping; voor zover mij bekend komen ze nergens meer voor.

De schuifraamkozijnen zijn rondom met geprofileerde aftimmerlatten afgewerkt. Toen onlangs bij het raam rechts naast de hoofdtoegang die latten werden verwijderd, werd het vermoeden van opzichter de Jong bewaarheid, dat de oude eiken kozijnstijlen en bovendorpel - zij het in smaller gehakte vorm - nog aanwezig zijn en dat het grenen schuifraamkozijn daarin is geplaatst. De oude onderdorpel is geheel verdwenen. De aftimmerlatten bedekken het oude kozijn, de tussenruimte en een flink stuk van het schuifraamkozijn. In de profilering van die aftimmering komen twee varianten voor. De onderdorpels van de schuifraamkozijnen zijn voorzien van lage neuten, die er één geheel mee uitmaken, waarop de stijlen met de aftimmering staan. Zij zijn meest van hout (waar onderzocht: eiken), enkele zijn echter van hardsteen, nl. op de beletage in de zuidgevel en in de oostgevel links van de hoofdtoegang. De lekdorpels (vensterbanken) zijn alle van zandsteen; op één daarvan (op de tweede verdieping in de oostgevel) is op enigszins onbeholpen wijze het jaartal 1677 ingehakt.

De vensters van het souterrain blijken nog hun oorspronkelijke eiken kozijnen te bezitten. Het zijn zg. bolkozijnen, d.w.z. kozijnen met een middenstijl maar zonder kalf. Zij blijken van binnenuit geplaatst te zijn in een steensponning en bevestigd aan van te voren in het metselwerk ingemetselde ankers. In het buitenaanzicht zijn zij niet of nauwelijks te zien; ook de middenstijlen gaan schuil achter bakstenen kolommetjes, die echter waarschijnlijk niet oorspronkelijk zijn.

Zandsteen

Een aantal details van het kasteel zijn uitgevoerd in zandsteen. Hierboven kwamen de lekdorpels al ter sprake. Bekend is, dat in het najaar van 1676 "hartsteen" werd aangevoerd uit Bremen. Dit moet de zandsteen zijn die gevonden wordt in de Bückeberge tussen Obernkirchen en Stadthagen, die bekend is als Obernkirchener zandsteen en die over de Weser en vanuit Bremen werd verscheept. Uit die stad kwam de steenhouwer Jan Prang mee om toe te zien op het verwerken van de steen.

De witgepleisterde gootlijst van het kasteel is grotendeels van baksteen; de hoekstukken zijn echter van zandsteen. Op één van die hoekstukken (aan de westzijde van het kasteel) is een steenhouwersmerk ingehakt, waaraan de letters I B (of H B?) zijn verbonden. Misschien is dat wel het merk van Ian Brang. Hetzelfde merk is gevonden op één van de elementen van de bovenste lijst van de schoorsteen op de noordoostelijke hoek van het dak. Hieruit blijkt, dat die lijst ook nog uit de bouwtijd van het kasteel dateert. Op andere stukken van die lijst zijn de windrichtingen WEST, NORD, OST en SIT gehakt, wat de Duitse herkomst lijkt te bevestigen. Opmerkelijk is, dat deze schoorsteen en ook de lijst daarvan dezelfde scheve hoeken heeft als de plattegrond van het kasteel zelf. Men is dus zeer nauwkeurig tewerk gegaan om optische verschillen te vermijden. Overigens zijn de schoorstenen van een andere, kleinere baksteen gemetseld dan de buitenmuren van het kasteel. Vermoedelijk zijn zij in de 18de of 19de eeuw vernieuwd, maar dan wel met gebruikmaking van de oorspronkelijke zandstenen onderdelen.

G. Berends

23 mei 1989

GESCHENK VOOR KASTEEL AMERONGEN

Op de bijeenkomst voor donateurs op zaterdag 16 sept. a.s. zullen de twee fraaie tuinbanken die geschonken zijn door het bestuur van de Stichting de Amerongse Oogst aan kasteel Amerongen, officieël aangeboden worden door enkele

bestuursleden. Zoals bekend heeft "de Amerongse Oogst" in 1986 het initiatief ontwikkeld voor de tentoonstelling "Hedendaagse beeldende kunst rondom het kasteel".

DE TUINSCULPTUREN VAN KASTEEL AMERONGEN

Een reliëf, beelden en vazen.

Drs. Christine W.J.M. van den Wijngaart-Veraart,
Kunsthistorica

Onderzoek naar datering, herkomst en plaatsing van tuinsculpturen bij kastelen is nog weinig gebeurd. Wel is in 1982 door Mevrouw T. Buitenhuis in opdracht van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg een inventarisatie verricht van de tuinsculptuur van de Nederlandse buitenplaatsen.

Dit bracht mij er in 1988 toe om, in het kader van een afstudeerscriptie, onderzoek te verrichten naar de datering, de eventuele herkomst en de plaatsing van de tuinsculpturen op Kasteel Amerongen.

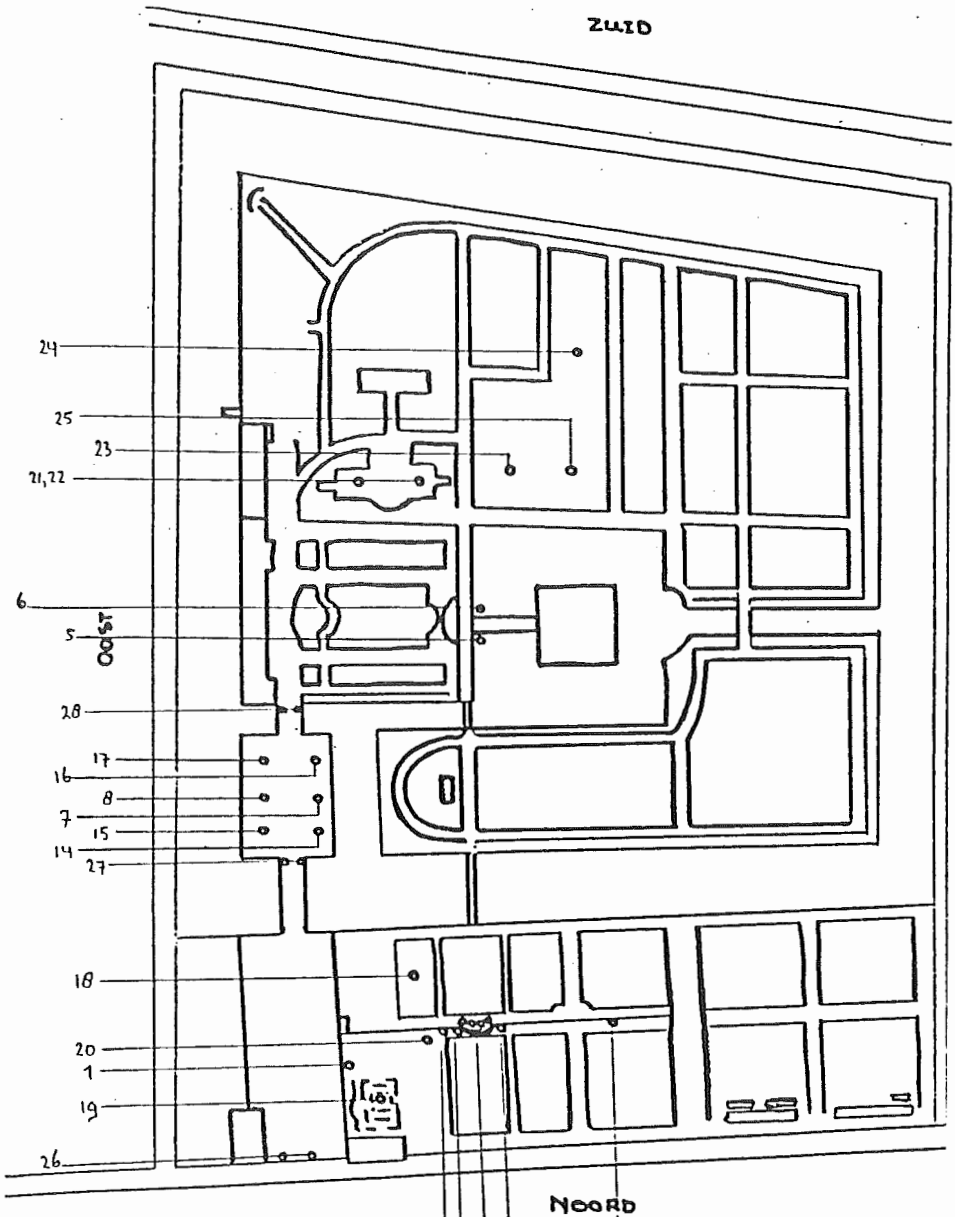
Graag neem ik U mee door de tuin van het kasteel om in vogelvlucht de tuinsculpturen te bespreken.



"de lucht"

De nummers voor de tekst verwijzen naar de plaats waar de beschreven tuinsculpturen te vinden zijn op de plattegrond.

ZUID



Huidige plaats van de sculpturen
in de tuin van Kasteel Amerongen

2

3

4

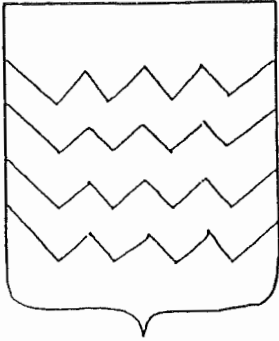
1 Het stenen reliëf

Op het zandstenen reliëf zijn, naast de aan weerszijden geplaatste leeuwen, de schildhouders, in het midden vrijwel alle delen van een volledig wapen zichtbaar: het schild, de helm en de dekkleden. Slechts de wrong met het helmteken ontbreken. Het schild staat afgebeeld in de vorm van een kwartierstaat waarmee aangegeven is dat de drager wil laten zien tot welke familietakken hij behoort. Als regel geldt dat linksboven het belangrijkste wapen wordt afgebeeld en wel het wapen van de vader van de drager; rechts daarvan plaatst men het wapen van de moeder van de drager, linksonder moet vervolgens het wapen van de moeder van de vader van de drager te zien zijn waarna het wapen van de moeder van de moeder van de drager de kwartierstaat completeert. Bij dit stenen reliëf zijn de volgende wapens herkenbaar: linksboven het wapen van de familie van Reede, rechtsboven het wapen van de familie van Boetzelaer, linksonder het wapen van de familie van Oostrum en rechtsonder het wapen van de familie van Merveld. Hieruit blijkt dat we te maken hebben met een kwartierstaat van Godard Adriaan van Reede (1621-1691) maar het is niet duidelijk bij welke gelegenheid deze Heer van Amerongen de steen heeft laten vervaardigen. Er zijn drie mogelijke tijdstippen: bij het overlijden van zijn vader in 1641 als hij Heer van Amerongen wordt, bij zijn huwelijk in 1643 met Margaretha Turnor of bij zijn definitieve vestiging op Amerongen, samen met zijn vrouw en zoon, in 1649.

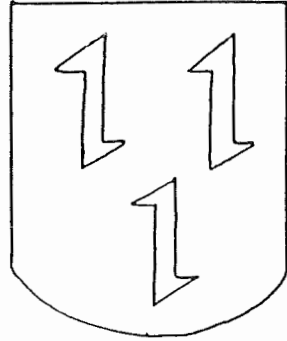
Nadere bestudering van 17e eeuwse prenten leert dat een stenen reliëf met één of meerdere familiewapens erop veelal te vinden is boven de toegangspoort van een versterkt huis of een kasteel. Nu eens is dit de poort die geheel losstaat van het gebouw en toegang geeft tot het bijbehorende terrein, dan weer is het de poort die deel uit maakt van het bouwwerk zelf en zodoende direct toegang verschaft tot het huis.

Wanneer Godard Adriaan van Reede in 1641 Heer van Amerongen wordt erft hij een reeds lang bestaand kasteel. De mogelijkheid dat hij het stenen reliëf heeft laten ophangen in plaats van deze te laten in metselen is denkbaar. Deze hypothese wordt versterkt door enerzijds de uitstekende hoeken van de steen, waaromheen ijzerwerk ter bevestiging kan hebben gezeten, anderzijds door een document

uit het archief, een inventarislijst uit 1722, waarop vermeld wordt dat "op de Rook-Solder staen de oude wapens die voor het huys gestaen hebben met het ijzerwerk daer toe behorende" .



het wapen van de familie van Reede.

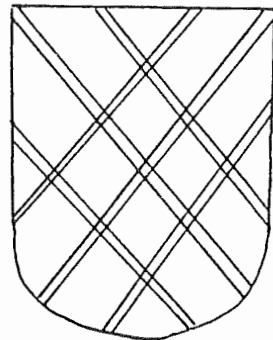


het wapen van de familie van Boetzelaer.



v. Oostrum.

het wapen van de familie van Oostrum.



het wapen van de familie van Merfeld.

2 Een leeuw met het wapenschild van de familie van Reede

De passage uit de inventarislijst van 1722, zoals hiervoor vermeld, kan echter ook betrekking hebben op schildhoudende leeuwen die voor het oude huis gestaan hebben. Het overgebleven beeld van de leeuw die het wapenschild van de familie Van Reede vasthoudt kan daarvan deel hebben uitgemaakt.

De leeuw zit rechtop en houdt met de beide voorpoten, waarvan de klauwen goed zichtbaar zijn, het schild vast. De linker voorpoot zit links om de zijkant van het schild geklemd, de rechter voorpoot houdt rechts bovenaan het schild vast. Boven het schild staat de leeuwekop waarvan de bek geopend is, de ogen naar rechtsboven gericht zijn en de manen vrij strak om de kop naar beneden vallen. In de 17e eeuw wordt de toegang tot een huis regelmatig geflankeerd door pijlers met daarop bollen, vazen, bloemkorven, door in een vierkant geplaatste en met een kroon gedekte wapenschilden, door zittende heraldische leeuwjes die een wapenschild vasthouden of door andere dieren, al dan niet met een wapenschild.

Een datering van dit beeld is moeilijk te geven aangezien de gegevens daarvoor onvoldoende zijn. Uiteraard is het gemaakt in opdracht van één van de Van Reedes die het kasteel hebben bewoond van 1557 tot 1844.

Het mag aannemelijk worden geacht dat de schildhoudende leeuw met het wapen van de familie Van Reede stamt uit de eerste helft van de zeventiende eeuw. Zeer waarschijnlijk heeft het beeld deel uitgemaakt van een serie van twee, mogelijk zelfs van drie en het zal dan aan de rechter zijde van de ingang hebben gestaan.

3 Een leeuw met het wapenschild van de familie Bentinck

Bij een van de ingangen naar de orangerie bevindt zich nog een schildhoudende leeuw die het wapen van de familie Bentinck vasthoudt: het ankerkruis. De leeuw zit rechtop en houdt tussen de poten een schild vast. Boven het schild staat de leeuwekop waarvan de bek geopend is en waaromheen op vrij grove wijze de manen zijn aangebracht.

Bij bestudering van dit beeld valt op dat de kop van deze leeuw grote gelijkenis vertoont met een leeuwekop die

toegeschreven is aan Hendrick de Keyser en met schildhoudende leeuwen die te vinden zijn bij de ingang van het Huis Oudegein. De wijze waarop de leeuw met het wapen van de familie Bentinck en de leeuwen te Oudegein hun schilden vasthouden komt overeen.

Het bovenstaande doet vermoeden dat we hier te maken hebben met een beeld uit de 17e eeuw. Het is echter opmerkelijk dat deze sculptuur een wapenschild voert van de familie Bentinck; deze familie komt immers pas in de tweede helft van de 19e eeuw in bezit van het kasteel Amerongen. Het argument zou kunnen zijn dat Graaf Bentinck, die in 1879 Heer van Amerongen wordt, een 17e eeuws beeld van een schildhoudende leeuw met het wapen van zijn familie kende en dit tijdens zijn leven op Amerongen in de tuin heeft laten plaatsen. De graaf, die zich zeer verbonden heeft gevoeld met de historie van het kasteel, heeft ongetwijfeld geweten dat de Van Reedes in de 17e eeuw regelmatig contact hebben gehad met de heer Hans Willem Bentinck en dat diverse Van Reedes gehuwd zijn geweest met leden van het geslacht Bentinck.

4 Een leeuw met een afgebroken wapenschild

Naast de leeuw, die het wapenschild van de familie Bentinck vasthoudt, bevindt zich, bij dezelfde ingang naar de orangerie, nog een leeuw. Hierbij is evenwel het wapenschild afgebroken.

De leeuw zit rechtop. Boven het afgebroken wapenschild staat de leeuwekop waarvan de bek geopend is en waaromheen op vrij grove wijze de manen zijn aangebracht. De kop is enigszins naar links gewend.

Het is zeer waarschijnlijk dat de leeuw met het afgebroken wapenschild, gezien de wijze waarop deze vervaardigd is, het materiaal waarvan deze gemaakt is (zandsteen) en de maten die deze heeft, hoort bij de leeuw met het wapenschild van de familie Bentinck en stamt uit de 17e eeuw. Deze gedachte wordt versterkt door het feit dat de kop van de leeuw naar links gewend is terwijl de leeuw met het wapenschild van de familie Bentinck de kop naar rechts heeft gedraaid; de voorpoten hebben vrijwel zeker het schild op dezelfde wijze vastgehouden.

Dat deze 17e eeuwse leeuw, met het afgebroken wapenschild, zich op Amerongen bevindt is op eenzelfde wijze te

verklaren als genoemd bij de leeuw met het wapenschild van de familie Bentinck. Graaf van Aldenburgh Bentinck heeft in dat geval dus niet één maar twee 17e eeuwse leeuwen weten te verwerven. Gezien het feit dat de leeuw zwaar beschadigd is kan als plaats van herkomst gedacht worden aan het in de tweede wereldoorlog gebombardeerde kasteel Zuylenstein. Dit kasteel was eigendom van Graaf van Aldenburgh Bentinck

6, 5 Twee vrouwenfiguren: Prudentia en Fortitudo

De collectie tuinsculpturen van het kasteel Amerongen bevat twee monumentale beelden van vrouwenfiguren* die zich bevonden voor de toegangsbrug die naar het kasteel leidt. De rechter sculptuur is de weergave van de deugd Prudentia, de linker die van de deugd Fortitudo. Beide zandstenen beelden van allegorische vrouwenfiguren zijn geplaatst op een vierkant voetstuk.

Fortitudo (sterkte) maakt deel uit van de vier kardinale deugden: voorzichtigheid, gerechtigheid, sterkte en matigheid. Tijdens de barok is de herinnering aan Hercules duidelijk: zij draagt dan diens leeuwehuid en een knots. Soms staat een afgeknotte zuil aan haar zijde, aan Samsons daad herinnerend. Prudentia (voorzichtigheid) maakt eveneens deel uit van de vier kardinale deugden. De slang als symbool van de voorzichtigheid gaat terug op Christus' eigen woorden: "Estote prudentes sicut serpentes", weest voorzichtig als de slangen. (Mt. 10.16).

Uit de correspondentie van Margaretha Turnor met haar man blijkt dat de beelden in 1680 in Amsterdam aankomen vanuit Dresden en in 1682, na de voltooiing van de stal en de paviljoens geplaatst worden op de dubbele brug voor het huis. De rentmeester van het Huis Amerongen, de heer Jan de Ridder, bericht in een brief uit 1801, welke hij schrijft aan de vijfde Graaf van Athlone, Frederik Christiaan van Reede "buyten de nieuwen goot voor de groote stal is op het Kasteel nu een zware reparatie of liever vernieuwing geweest aan De Brug voor het Huys, die geen

* Enkele jaren geleden stonden deze beelden daar nog. Nu zijn ze tijdelijk ondergebracht in één van de bijgebouwen en helaas niet te bezichtigen. Zie blz. 30 "Sulcken hecht werck het is.." van W.A.Braasem, voor foto (red.)

uitstel leyden kon. de Pedestal daar een der groote Beelden op staat was met een gedeelte van de Brug versakt".

Een vrijwel identieke opstelling van monumentale beelden voor een huis vinden wij ook terug op een tekening uit 1686 alsmede een 17e eeuwse gravure van het Huis Honselaarsdijk en op een tekening uit 1711 van de Oranjezaal in 's-Gravenhage.

Het Huis Honselaarsdijk wordt in 1612 gekocht door Prins Frederik Hendrik en vanaf 1620 wordt met een grote herbouw van het huis begonnen. De Oranjezaal, het latere Huis ten Bosch, is gebouwd op instigatie van de echtgenote van Prins Frederik Hendrik, Amalia van Solms, doch het mag evenals het Huis Honselaarsdijk beschouwd worden als een schepping van Frederik Hendrik. De Stadhouder overlijdt in 1647 waarna het Huis Honselaarsdijk overgaat op Willem III; de Oranjezaal zal tot 1675 de vaste woonplaats blijven van Amalia van Solms waarna Willem III dit paleis erft.

De mogelijkheid bestaat dat Godard Adriaan van Reede het Huis Honselaarsdijk bezocht heeft bij het uitbrengen van verslag aan Prins Willem III na één van zijn buitenlandse missies en daar onder de indruk is gekomen van de wijze waarop de entree van het huis was aangelegd. Groter is evenwel de mogelijkheid dat de bouwheer van Amerongen en/of zijn zoon, de Heer van Ginkel, tijdens één of meerdere bezoeken aan Prins Willem III op de Oranjezaal te 's-Gravenhage de opstelling voor het huis hebben aanschouwd. Vanaf 1672 worden de contacten tussen de Van Reedes en het Huis van Oranje nauwer en het is bekend dat Prins Willem III grote genegenheid voelde jegens de bouwheer van Amerongen en zijn zoon.

7,8 Twee vazen met mythologische voorstellingen

9 Een adelaar

Onderzoek, gedaan door mevrouw T. Buitenhuis, heeft aangetoond dat de vazen met de mythologische voorstellingen, zoals zij te vinden zijn op Amerongen op het bastion, gemaakt zijn in het laatste kwart van de 19e eeuw, de adelaar is vervaardigd aan het begin van de 20e eeuw.

Graaf Bentinck erft in 1879 niet alleen het kasteel Amerongen maar ook het slot Zuylenstein. Een prent van dit kasteel uit ca 1700 laat zien dat er op het terrein van Zuylenstein vele vazen gestaan hebben, ook vazen met mytho-

logische voorstellingen zoals die op Amerongen te vinden zijn.

Rond het begin van deze eeuw krijgt de tuinarchitect Poortman opdracht de tuin van het kasteel Amerongen opnieuw aan te leggen. Het is bekend dat hij vele tuin-sculpturen laat plaatsen zodat verondersteld kan worden dat de vazen met de mythologische voorstellingen rond de eeuwwisseling op Amerongen gekomen zijn. De beide kalkstenen vazen zijn momenteel geplaatst op een vierkant voetstuk. Het geheel staat op een niet bijpassende concave sokkel. De vazen hebben een zware deksel met bekroning waarbij de deksel versierd is met bandwerk. De romp en de reliëfvoorstelling zijn gescheiden door een band van lauwerkrans. De voorstelling op siervaas nr. 7 geeft de roof van Persephone weer. De dochter van Demeter heette Persephone. Zeus wees deze als gemalin toe aan zijn broeder Hades, want geen godin wilde de beheersers van de onderwereld gezelschap houden in zijn gruwelijk verblijf. Maar hoe zou men de dochter aan de moeder ontrukken? Eens speelde Persephone op de weiden van Sicilië met de nimfen, haar vriendinnen. Toen verzocht Hades aan Gaia (de aarde) om snel de mooiste bloemen voort te brengen. Toen deze ontloken vergat Persephone haar dansen om bloemen te plukken. Toen zij een eind van haar vriendinnen verwijderd was beefde opeens de aarde en spleet uiteen; Hades' gouden wagen met zwarte paarden dook eruit op. De sterke god greep de arme Persephone vast en daalde met haar in de duistere afgronden. Op de afbeelding, welke te zien is op de siervaas, is de wagen met de paarden afgebeeld. De paarden worden in bedwang gehouden door een engelenfiguur. Boven de wagen is een engel weergegeven die een tweetandige scepter in de linkerhand houdt; het symbool van de onderwereld, dat Hades altijd bij zich draagt. Achter de wagen bevindt zich Hades die Persephone oppakt. Deze wijst met de linkerhand wanhopig naar boven. Boven Persephone is Amor zichtbaar met zijn pijl en boog. De vriendinnen van Persephone zitten vertwijfeld op de grond met links naast zich een soldaat die de wacht houdt.

De voorstelling op siervaas nr. 8 geeft Koning Minos, Koningin Pasiphaë en de Minotaurus weer.

De Minotaurus, een afzichtelijk monster met het lichaam van een man en de kop van een stier, werd geboren uit de onweerstaanbare en tegennatuurlijke liefde van Pasiphaë,

de koningin van Creta, voor een witte stier die koning Minos, haar gemaal, niet aan Poseidon wilde offeren. De koning die ontsteld was over deze geboorte, wilde het nieuws ervan voor zijn onderdanen verborgen houden en hij liet door Daedalus een paleis bouwen met talloze gangen en in elkaar overlopende zalen, die elkaar steeds kruisten en hij gaf opdracht de Minotaurus erin op te sluiten. Men voedde dit monster met mensenvlees, dat voornamelijk werd geleverd door de jaarlijkse schatting van zeven jongens en zeven meisjes uit Athene. Met behulp van Ariadne doodde Theseus de Minotaurus. Op de afbeelding, welke te zien is op de siervaas, is de Minotaurus afgebeeld met links van hem twee naakte vrouwen. De linker van hen wijst naar de koning als zijnde de schuldige die hen ten prooi laat vallen aan de Minotaurus. De koning zit geknield, met het hoofd voorover gebogen, terwijl zijn hand rust op een groot kussen. Voor hem staat zijn vrouw, eveneens voorover gebogen, met de handen voor het gelaat. De man heeft spijt van zijn weigering een witte stier niet aan Poseidon te hebben willen offeren nu dit de monsterlijke liefdesavonturen van zijn vrouw tot gevolg blijkt te hebben gehad. De vrouw is ontsteld over wat er gebeurd is en is bedroefd over de straf die haar gemaal, de koning van Creta, de bewoners van Athene heeft opgelegd.

Graaf Bentinck kan bij de keuze van deze vazen geïnspireerd zijn geweest door de vele overeenkomstige vazen die hij van Zuylenstein kende ofschoon rond de eeuwwisseling zeer veel van dit soort vazen vervaardigd zijn.

Het beeld van de adelaar op het kasteel Amerongen vertoont grote gelijkenis met twee adelaars die te zien zijn op een foto van de muur voor de orangerie van het slot Zuylenstein. De adelaar is weergegeven met breed uitgeslagen vleugels en staat met beide poten op een ovale voet. De kop is schuin naar boven en naar rechts gericht terwijl de bek enigszins geopend is. De verentooi is nauwkeurig aangebracht. De vogel heeft deel uitgemaakt van een groep van twee doch één van de adelaar-sculpturen is, in de strenge winter van 1987, gestolen.

Het is niet onmogelijk dat de vier adelaars tegelijkertijd zouden zijn vervaardigd: twee voor Amerongen en twee voor Zuylenstein. Poortman, die geëngageerd was op beide kastelen, heeft ze aan het begin van deze eeuw waarschijnlijk ook allen dezelfde plaats gegeven: op de muur voor de

orangerie.

10, 11, 12, 13

De vier jaargetijden

Door Poortman is aan het begin van deze eeuw de pergola in de moestuin aangelegd. Poortman, die veel beelden in de tuin plaatst, vindt hier een uitnemende locatie voor deze vier kinderfiguren, die, gezien de wijze waarop zij vervaardigd zijn, waarschijnlijk stammen uit de 18e eeuw en mogelijk al geruime tijd deel uit maken van de tuinsculpturen van het kasteel.

Elk kind staat op een vierkant voetstuk dat aan de randen afgewerkt is met een versiering. Het kind dat de Lente uitbeeldt draagt in de linkerhand bloemen; de Zomer wordt weergegeven door een kind dat in de rechterhand een appel vasthoudt en op het hoofd een lauwerkrans van korenen draagt. Achter het kind is een korenschoof zichtbaar. Het kind dat de Herfst uitbeeldt houdt zowel in de rechter als in de linker hand een druiventros vast en ook op de linker heup is een druiventros te zien. De Winter wordt weergegeven door een kind dat de handen in een mof heeft gestoken en dat een muts draagt die met een strik onder de kin wordt vastgehouden.

De veronderstelling dat de beelden al langer op Amerongen aanwezig zijn geweest wordt versterkt door een document uit 1757. Hierop wordt, bij een verkoop van goederen, melding gemaakt van twee tuinbanken en vier beeldjes met pedestallen. Het betreft hier weliswaar een verkoop van goederen, aanwezig op Amerongen, maar het is heel goed mogelijk dat deze goederen toch in handen zijn gebleven van bewoners van het kasteel. Het is treffend dat zich momenteel 18e eeuwse banken in de tuin bevinden, dat er nog diverse 18e eeuwse pedestallen zijn en dat zich ook nog vier 18e eeuwse beelden op het terrein bevinden.

14, 15, 16, 17

De vier elementen

18

Een kind met een appel

19

Een spelend kind

De overige zes beeldjes van kinderen, gemaakt in de 20e eeuw, zijn geheel anders van stijl dan de sculpturen van de jaargetijden. Vier beeldjes, voorstellende de vier elementen, bevinden zich op het bastion, een kinderfiguurtje met een appel is geplaatst in de moestuin en een sculptuur van een spelend kind komt men in het rosarium tegen.

De vier beeldjes, die de elementen voorstellen, zijn waarschijnlijk op Amerongen gekomen toen de tuin op het bastion aan het begin van deze eeuw door Poortman voltooid is. Uitgebeeld worden de Aarde, het Water, de Lucht en het Vuur. Het kind dat de aarde vertegenwoordigt houdt in de linkerhand een hoorn vast waaruit bloemen komen. Het water wordt weergegeven door een kind dat een kruik ondersteboven houdt waaruit water stroomt. De lucht wordt uitgebeeld door een kind dat in de linkerhand een vogel vasthoudt terwijl het met de rechterarm een vogelnest tegen zich aan geklemd houdt. Het vuur, tenslotte, zien we weergegeven bij het kind dat in de rechterhand een toorts vasthoudt terwijl de linkerhand rust op een koker.

De andere twee beeldjes zijn waarschijnlijk ook door Poortman geplaatst hetgeen aannemelijk lijkt als we zijn opvattingen omtrent de tuinaanleg bij kastelen kennen.

Onderzoek, gedaan door Drs. H.M.J. Tromp, heeft aangetoond dat het beeldje van het spelende kind een kopie is van een putto uit de Veitshöchheimer Hofgarten. Het origineel is gemaakt door Peter Alexander Wagner (1730-1809) en staat in het Mainfrankisches Museum Würzburg, Festung Marienberg. Waarschijnlijk zijn dit soort 20e eeuwse beeldjes regelmatig vervaardigd gezien de voorbeelden die er nog van te vinden zijn.

20 De god Mercurius

Half verscholen achter een tuinbank, op een gemetseld muurtje, is een buste te vinden van de god Mercurius. Het 18e eeuwse beeld dat enigszins beschadigd is, geeft deze God van de handel weer met een gevleugelde hoed, de petasus. Soortgelijke bustes worden in de 18e eeuw gezien. Als tuinsculptuur is een buste in de 18e eeuw veelal geplaatst op een hoog voetstuk. Wanneer deze buste van Mercurius voor de tuin van het kasteel Amerongen verworven is kan niet worden vastgesteld aangezien over dit beeld nergens iets terug te vinden is. Het is aannemelijk dat dit door Poortman is geplaatst.

21, 22 Twee hoge vazen

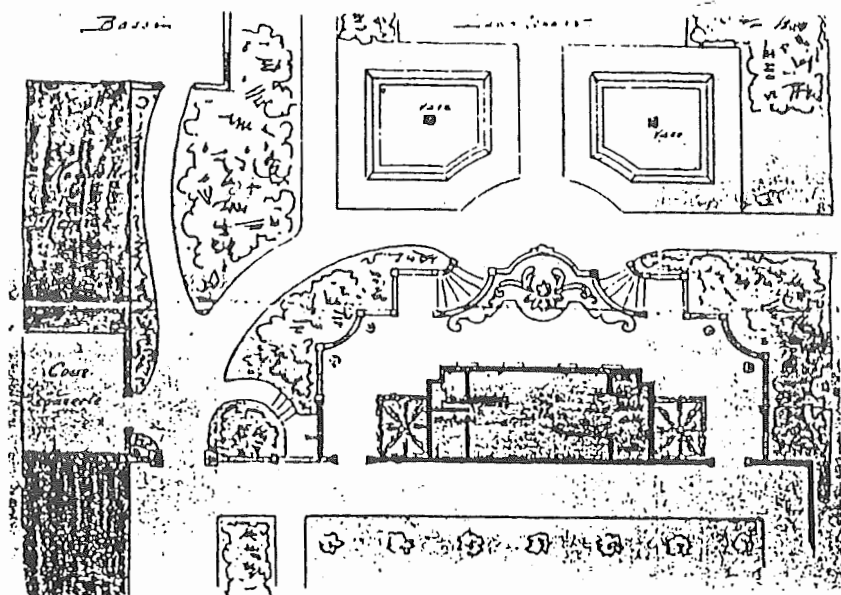
23, 24 Twee lage vazen

25 De godin Diana

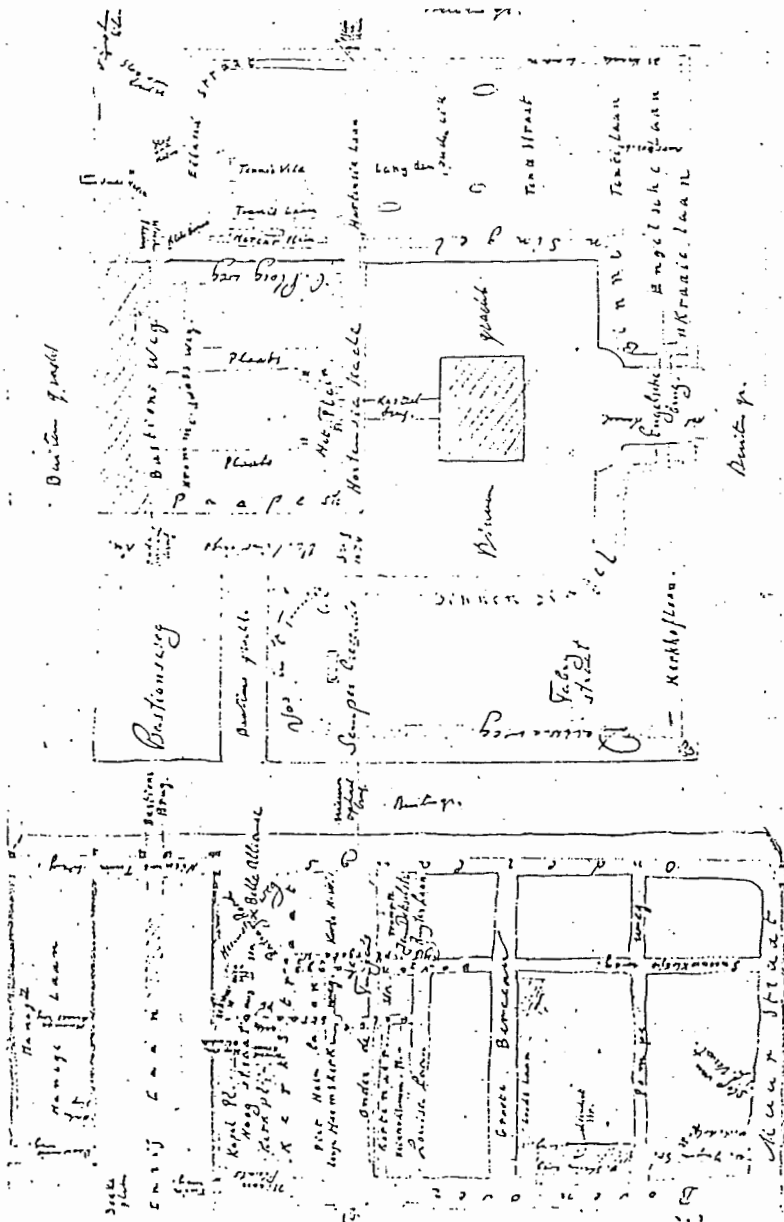
Aan de zuidkant van het kasteel zijn momenteel vier vazen en een beeld van Diana, godin van de jacht, te

vinden. In een ontwerp van Poortman uit ca 1900, voor de tuinaanleg in het zuid-oosten rond een te bouwen theehuis, zijn twee vazen aangegeven. Een kaartje uit ca. 1910 dat getekend is door G.A.H.J. Bentinck (1888- 1968), de zoon van de oude graaf Bentinck, geeft een idee hoe de tuinaanleg van Poortman is uitgewerkt; op deze tekening worden drie beelden aangegeven op de zuidelijke parterre. De huidige plaats van deze sculpturen komt overeen met die, aangegeven op het kaartje uit ca. 1910: de twee hoge vazen ten zuid-oosten van het kasteel, de twee lage vazen met er tussen het beeld van Diana ten zuiden van het kasteel in de lengte as van de parterre. De vazen zijn vervaardigd rond het begin van de 19e eeuw, het beeld van Diana stamt uit het midden van de 18e eeuw. Een dergelijke weergave van Diana, godin van de jacht, is traditioneel: de vrouw met de hond naast zich, de pijlenkoker op de rug en de boog in de hand.

Het is niet vast te stellen of deze sculpturen verworven zijn tijdens de tuinaanleg door Poortman, doch het kaartje uit 1900 van hem alsmede de tekening van de zoon van de oude graaf Bentinck doen dit wel vermoeden.



Ontwerp voor de aanleg bij een te bouwen theehuis in de tuin bij Kasteel Amerongen uit ± 1900.



Kaartje van de tuin uit + 1913, getekend door G.A.H.J. Bentinck.



"kind met
appel"

ill. W. Wichers Hoeth

Bronnen

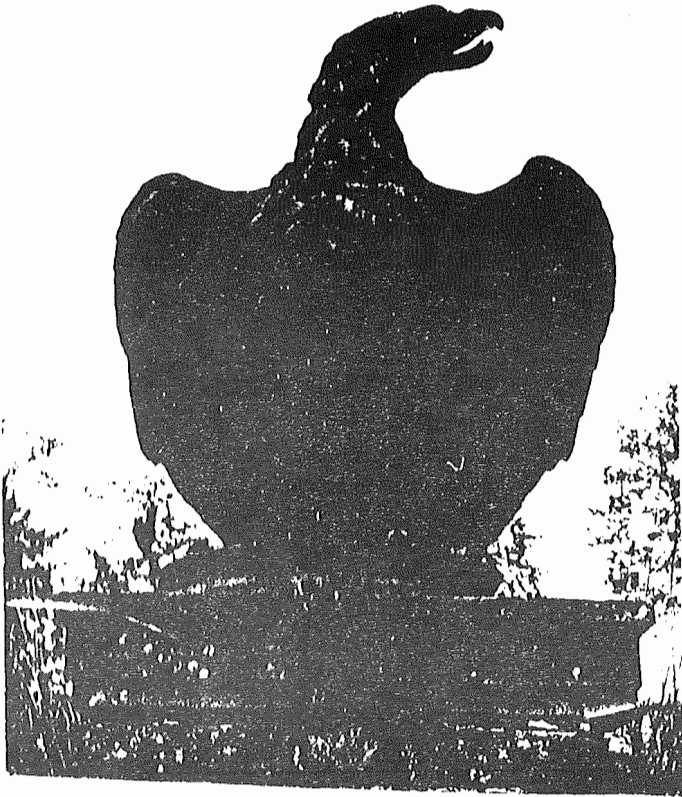
Berends, P.: Archief van het Huis Amerongen, Utrecht 1909.

Buitenhuis, T.: Inventarisatie van de tuinsculptuur van
Nederlandse Buitenplaatsen, Rijksdienst voor de
Monumentenzorg, Zeist 1982.

Mulder, A.W.J.: Het Kasteel Amerongen en zijn Bewoners,
Maastricht 1949.

Slothouwer, D.F.: De Paleizen van Frederik Hendrik,
Leiden 1946.

Wijngaart-Veraart, C.W.J.M. van den.: De Tuinsculpturen van
Kasteel Amerongen, Utrecht 1988.



VERSLAG VAN HET RESTAUREREN VAN EEN BEELD van een adelaar en het maken van een replica in spiegelbeeld van deze adelaar.

Op 15 september 1988 ben ik uitgenodigd door Jopie Hacquebord, tuinkabouter van kasteel Amerongen, om de adelaar in de tuin te bekijken. De tuinvrijwilligers, tuincommissie en het bestuur willen namelijk zijn tweelingbroer laten maken, want hij staat daar op de muur zo alleen te zijn. Deze broer is ongeveer 2½ jaar geleden verdwenen, verplaatst ofwel gestolen! Zelf is hij een stuk van zijn snavel en staart kwijtgeraakt in de strijd om het bestaan. Het beeld is van het einde van de 19e eeuw, begin 20e eeuw.

Of ik dat kan en wil maken?

Na een grondige inspectie van het materiaal denk ik dat ik dat wel kan. Het beeld is per slot van rekening gemaakt van klei en dat is mijn pakkie an. Een beeld van een adelaar maken! Mijn favoriete dieren zijn wilde dieren, de grote katachtigen en roofvogels.

Of ik dat wil? Nou zeker wil ik dat! Wat een leuke opdracht! Ik kan echter niet meteen beginnen door een opdracht van het Wereld Natuur Fonds, maar zodra die af is stort ik me op de veren.

Op 6 oktober stuur ik mevr. Wichers Hoeth een brief met een globale planning en de financiële kant van de zaak. Met de heer Pezarro spreek ik af dat de adelaar in het kasteel komt te drogen na schoongemaakt te zijn. Ik ben benieuwd naar de kleur van het beeld in droge toestand. Dan kan ik vast proeven van diverse soorten en kleuren klei gaan bakken op verschillende temperaturen. Uiteindelijk wordt het de P 681 uit Neustadt via het Keramisch Instituut in Haarlem. Op 1200^o C gebakken krijg ik de juiste kleur. Het voordeel van hooggebakken klei is de weersbestendigheid, dus dat komt goed uit.

Woensdagochtend is het zover. De heren Oskam en Pezarro komen in een auto met een vreemde passagier naast zich op de voorstoel. De streng kijkende versteende passagier laat zich moeizaam naar zijn logeerplaats tillen. Ziezo, daar is hij dan. Even wennen aan zijn aanwezigheid in m'n werkplaats. Steeds eromheen lopend en kijkend neem ik de vormen in me op en maak voorbereidingen. Een stut en een grotere plaat op m'n schopschijf zorgen voor een veilige verdraaibare plaats voor de adelaar. Goed van alle kanten te bekijken. En ik heb een groot draaiplateau gemaakt, de werkplek voor de komende maand.

Op 25 januari heb ik pas echt de tijd om te beginnen met het voetstuk. 30 Januari begin ik aan de poten. Zo ga ik om de paar dagen stap voor stap verder met de opbouw. De klei heeft zo de tijd om wat aan te harden en ik heb de tijd om mijn kursisten les te geven en m'n man, kind, dieren, huis en tuin te verzorgen. Te natte klei zakt namelijk door en te droge klei is al teveel gekrompen, dus moet ik steeds opletten, voelen en zodra het kan weer doorwerken. Alle andere zaken komen op het tweede plan. Iedereen leeft mee met de groei van de adelaar.

Het spiegelbeeld-probleem duikt op! Links wordt rechts, rechts wordt links. Ik ga een paar keer in de fout, maar kan de vorm op tijd veranderen en aanpassen.

Nu is het tijd om het oude beeld te restaureren. Staart en snavel, de uiterste delen van de vogel, zijn verdwenen. Van een bijgeleverde oude foto kan ik de vorm achterhalen. Ik maak de delen iets groter i.v.m. de krimp van de klei.

Op 13 februari besef ik ineens dat er nog geen foto's gemaakt zijn. De eerste foto is dus van een adelaar zonder kop en met pas een aanzet voor vleugels. Half februari zit de kop erop (we drinken pannebier) en zijn de vleugels aan de beurt. Oh, zoveel veren, soms weet ik niet meer waar ik bezig ben. Eind februari kan ik de vogel eens helemaal rustig bekijken, details veranderen en het geheel gaan afwerken. Elk veertje heeft een nerf en soms wat inkepingen. Op een proefstukje klei probeer ik wat uit en met een theelepeltje gaat het mooi en snel.

2 Maart is de adelaar klaar! Ik ga de hele middag paardrijden en trakteer op taart. Veel tijd om uit te rusten is er niet, want 30 maart moet ik werk afhebben voor een tentoonstelling in Bilthoven. En ik moet op zoek naar een grote en vooral veilige oven om mijn inmiddels dierbare adelaar in te bakken.

13 Maart komt een kleine delegatie van de tuinkabouters het resultaat bekijken. Gelukkig tevreden gezichten.

Heel langzaam staat het beeld nu te drogen, nog onder plastic, zodat het nog aanwezige vocht zich gelijkmatig kan verdelen en verdampen. Klei krimpt namelijk en als dat niet gelijkmatig gebeurt ontstaan er krimp-scheuren. Elke dag inspekteer ik de situatie onder het plastic en na een week gaat hij onder een laken.

Een oven zoeken bleek moeilijker dan ik dacht. Wel heb ik nu veelkollega's en hun werkplaatsen gezien, maar de ovens waren te klein of konden de temperatuur van 1200 ° C niet halen. Dan maar verder van huis geprobeerd en bij Jan Mobach is het uiteindelijk gelukt. Wel moeten we met een zeer breekbare vracht naar Utrecht! Oh jee, 19 april met een busje van een kennis, een prima chauffeur en een heleboel schuimrubber is het transport gelukt. Ik heb er wel meer grijze haren bij gekregen. Nu wachten tot alle water verdampt is en dan wordt hij op

deze bekende keramiekmfabriek gebakken. Op dit adres komt het stoken prima voor elkaar, daar zit ik niet over in, maar wel krijg ik nu de zenuwen of ik de klei wel goed gekneed heb, zodat er geen luchtballen in zitten! Ik kan bijna niet wachten, ik moet er niet aan denken dat er iets mis gaat, maar gauw doorgaan met m'n andere werk.

2 Juni is het zo ver. Het beeld verdwijnt voor 4 dagen in de oven. En dan staat hij daar kleiner dan verwacht, wat niet door mij voorzien was; de klei is meer gekrompen dan de 7% krimp die ik gewend ben. Na het bakproces is het dus een tweelingzus geworden. Ik hoop dat dat in de tuin niet opvalt.

Ik kan nu terugkijken op een heel leuke tijd : uit 7 broden klei ontstond een adelaar waar ik trots op ben. Wel heb ik mezelf overschat met de tijd die dit werk kostte en vind ik het jammer dat deze kleisoort meer gekrompen is dan de mij bekende soorten.

De tijd en het weer zullen de adelaar mooier maken en ik zal vaak naar hem/haar gaan kijken.

Marianne Bijker.

TOELICHTING BIJ TWEE TENTOONSTELLINGEN op Kasteel Amerongen.

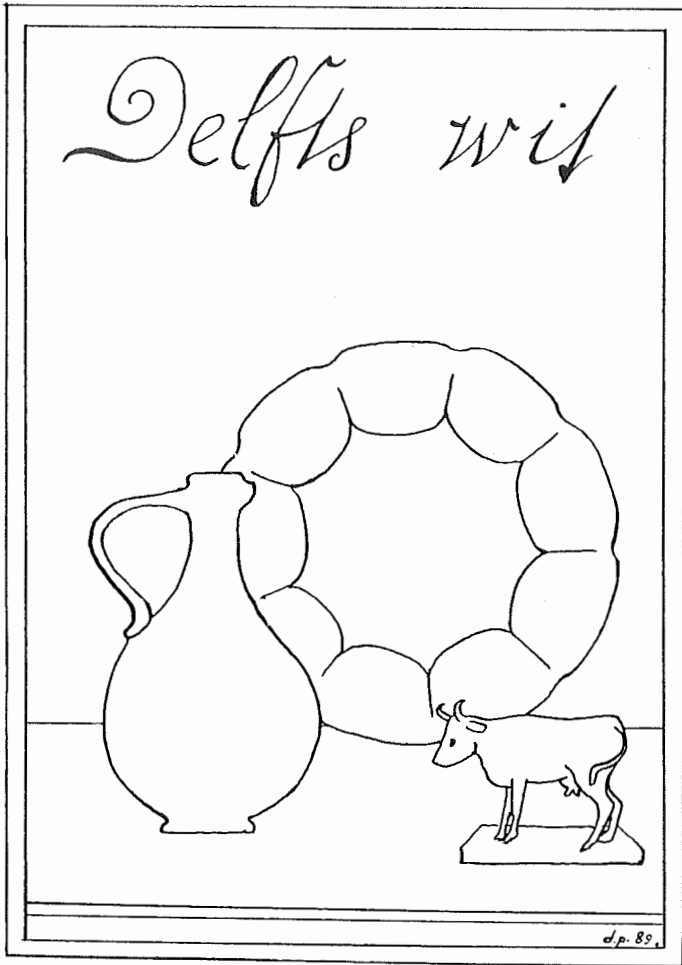
Van 1 augustus tot en met 3 september wordt er in Kasteel Amerongen te Amerongen de tentoonstelling Delfts Wit georganiseerd over wit Delfts aardewerk. De collectie, die dan te zien is, komt uit één enkel particulier bezit. De verzameling onderscheidt zich door zijn hoge kwaliteit en grote verscheidenheid aan vormen.

Stephen Hartog, conservator kunstnijverheid van het Gemeentemuseum Arnhem, belicht een aantal aspecten van deze interessante expositie. @

@ Met dank, voor de vriendelijke medewerking van de privé-collectiehouder, die publicatie van dit artikel toestond en de informatieverschaffing door Bonica Zijlstra, conservator van Kasteel Amerongen. Onderdelen van de collectie waren in 1971 te zien op de tentoonstelling 'Variaties in Wit', te Amsterdam in Museum Willet-Holthuis, te Rotterdam in Museum Boymans-van Beuningen en :

te Arnhem in het Gemeentemuseum Arnhem. Gegevens mede ontleend aan de begeleidende folder bij deze tentoonstelling en Lunsingh Scheurleer, D.F. Wit Delfts. Lochem 1970; Id., 'Een tentoonstelling van Wit Delfts aardewerk', Mededelingenblad Vrienden van de Nederlandse Ceramiek 66-67 (1972), nr. 1-2, 62-70

* * *



ill. D. Pezarro

wit delfts aardewerk

'Wit Delfts' is een soortnaam voor Europees aardewerk, voorzien van een witte glazuur, uit de zeventiende en achttiende eeuw. In tegenstelling tot het bekende blauwe en meerkleurige Delfts aardewerk, is wit Delfts aardewerk ~~ongedecoreerd~~.

In tegenstelling tot wat de naam zou doen vermoeden, werd dit aardewerk niet alleen te Delft, maar ook elders in Nederland en in de rest van Europa vervaardigd. Het wit Delfts heeft vrijwel nooit een merk.

vervaardiging

Klei uit de omgeving van Delft werd vermengd met kleisoorten, die onder meer uit Doornik werden aangevoerd. Nadat de verschillende soorten klei in de juiste verhouding in bakken waren gestort, werden ze met water aangelengd en door een koperen zeef gehaald. ovenop de zeef bleven dan de onzuivere kleiresten achter. Het overtollige water liet men wegvloeien. De klei droogde nu in de bak in.

Als de klei droog was, werd ze in stukken gesneden en in bakken opgeslagen om te 'rotten'. Hoe langer hier tijd voor werd uitgetrokken, hoe beter de klei te verwerken was.

Als men opnieuw klei nodig had voor het bakken, werd ze uit de opslag gehaald en met blote voeten getrapt en gekneed. Daarna werd de klei nog eens gekneed en kon de vorm of draaier ermee aan het werk.

Modelleren

Borden, kommen en vazen werden op de draaischijf vervaardigd. Ingewikkelde vormen, zoals plooischotels en figuurtjes werden met een houten of gipsen vorm gemaakt. Eerst werd een kleimodel geboetseerd. Dit was groter dan het uiteindelijke voorwerp zou worden, want bij het bakken krimpt de klei.

Van het kleimodel werd een afgietsel, meestal in meerdere delen, in gips gemaakt. De klei werd dan met een sponsje in het gipsen model gedrukt. Bij figuurtjes werden vaak de twee helften van de vorm samengedrukt.

Als de klei dan was gedroogd, was ze inmiddels gekrompen en kon ze uit de vorm worden gehaald. Oren, tuiten en dergelijke werden in aparte vormen gemaakt en later aan het voorwerp gehecht.

Gieten kwam waarschijnlijk pas na 1800 in gebruik en werd dus in de voorwerpen uit deze collectie Wit Delfts nog niet

toegepast.

Glazuur

Als de voorwerpen op rekken waren gedraagd, werden ze gebakken en met een vloeibare witte emaillaag, vermengd met kleefstof, bedekt. Dit is de zogenaamde tinglazuur, die bestaat uit tin as, fijn zand, zout en soda.

'Grote vuur'

Nu werd het voorwerp opnieuw, bij 900^o C, 'in het grote vuur' gebakken.

Bij dit bakproces werd het aardewerk in kokers of cassettes geplaatst, om het te beschermen tegen vlammen, rookgas en as. De voorwerpen werden op aardewerken pennen of driehoekjes (proenen) geplaatst, zodat ze niet in de oven konden vastbakken. De sporen van deze pennen, de 'moeten', zijn vaak nog op de achterkant van borden te zien.

Het voorwerp kreeg extra glans door het met doorschijnende loodglazuur te bedekken.

glazuurverschillen, merken, datering

Doordat het wit Delfts aardewerk vrijwel nooit een merk draagt en de vormgeving sterk op het buitenland gericht was, is het moeilijk nauwkeurig aan te geven waar en wanneer het werd vervaardigd. Soms echter komen er vrijwel identieke voorwerpen voor die in blauw of meerkleurig zijn gedecoreerd. Wanneer deze stukken gemerkt zijn of aan een bepaalde fabriek kunnen worden toegeschreven, zijn datum en plaats van vervaardiging van het wit Delftse voorwerp dan makkelijker te bepalen.

Opvallend zijn bij wit Delfts aardewerk de verschillen in wit tinglazuur tussen de voorwerpen onderling, dat varieert van romig, rozig, groenig tot blauwig wit. Mogelijk zouden deze glazuurverschillen aanwijzingen kunnen geven, waar de verschillende voorwerpen werden vervaardigd. Maar daarvan is nog te weinig bekend.

gebruiks- en siergoed

In tegenstelling tot het blauw en meerkleurig gedecoreerde Delfts aardewerk dat voor een belangrijk deel voor de sierdiende, werd wit Delfts aardewerk vooral als gebruiksgoed benut. Mede hierdoor had dit gebruiksgoed veel te lijden en is het, vergeleken met het gangbare blauw Delfts, vrij zeldzaam.

Voorbeelden van gebruiksvoorwerpen in de collectie zijn een aantal gebaks- of puddingvormen, evenals treeftjes. Deze lage bakjes zijn voorzien van gaatjes om vocht door

te laten. Soms zijn ze hartvormig of hebben ze de contouren van een duif of vis. Een interessant exemplaar, mogelijk uit het einde van de 17de eeuw is voorzien van het monogram 'MR'. Het is verleidelijk, om hierin 'Maria Regina' te lezen en dan te denken dat Mary Stuart II, echtgenote van Koning-Stadhouder Willem III dit mogelijk gebruikte in één harer keukentjes bij het vervaardigen van confituren of pastei. Maar dit is stellig, zonder verdere aanwijzingen in die richting, een te vrije gedachte.

Een ander interessant gebruiksvoorwerp uit de achttiende eeuw is een cilindervormige inktpot met bovenin een grote opening voor de inkt, daarnaast een buisje voor het indopen van de pen en tegen de buitenwand vier penkokertjes. Ook zijn er apothekerspotten en olie- en azijnstellen.

Plooi- en waaierschotels, genoemd naar de reliëfdecoratie in de schotelranden, zijn ogenschijnlijk functioneel van vorm, maar voor de sier vervaardigd. Ze kwamen onder invloed van zilveren voorbeelden tot stand. De borden werden op schoorsteenranden en in wandrekken geplaatst om er mee te pronken. Dit geldt ook in zekere mate voor kannen. Sommige met zilveren deksel dienden bijvoorbeeld in de dienst bij het avondmaal. Ook het opschrift op een beker uit de collectie getuigt van dit gebruik.

Beeldjes en beeldengroepen dienden uitsluitend voor de sier. Een mooi voorbeeld is een baby in een hemelbedje uit de tweede helft van de achttiende eeuw. Een identiek exemplaar bevindt zich in Museum het Prinsenhof te Delft².

De vormgeving van de beeldjes was aanvankelijk vaak geïnspireerd op voorwerpen van Chinees wit porselein, het zogenaamde 'Blanc de Chine'. Een paar papegaaien uit het tweede kwart van de achttiende eeuw, ieder op een rotsvormig voetstuk, zijn evenwel mogelijk geïnspireerd op voorbeelden van Chinees exportporselein. Later, in de achttiende eeuw, waren de figuurtjes vaak geënt op porseleinen voorbeelden uit Duitsland, Frankrijk en Engeland. Typisch Hollands lijken echter een man, die op een potje zijn behoefte doet en twee zwijntjes uit de tweede helft van de achttiende eeuw.

tentoonstelling

De privé-verzameling wit Delfts aardewerk die in Kasteel Amerongen getoond wordt, geeft een goed beeld van de

² Bruikleen Otterlo, Rijksmuseum Kröller-Müller

schoonheid van dit witte goed. Dat dit gebruiks- en sier-aardewerk ongedecoreerd is, geeft de beschouwer in zekere zin een extra voordeel. Nu zal de bezoeker van de tentoonstelling vooral de veelheid en schoonheid aan vormen opvallen, evenals de verschillen in kleurtinten van de witte glazuur. Een unieke kans om zich in wit Delfts te verdiepen en een fraaie privé-collectie tijdelijk te kunnen aanschouwen.

Stephen Hartog

Dit artikel is gepubliceerd in: Tableau, 11de jaargang nr. 6, zomer 1989.

EEN DORP VERZAMELT

Een expositie van bijzondere verzamelingen van inwoners van Amerongen, in Kasteel Amerongen.

Het verzamelen schijnt de mens in het bloed te zitten. Misschien moet de verklaring van die neiging in een zéér ver verleden gezocht worden, toen het om het verzamelen van voedsel ging en bittere noodzaak de drijfveer was. Veel later werd het een soort luxe bezigheid, alleen weggelegd voor enkele welgestelden: boeken, penningen, schilderijen, prenten werden bijeengebracht in een verzameling; stenen, schelpen en andere naturalia kwamen in een rariteitenkabinet terecht. Verscheidene 17de en 18de-eeuwse verzamelingen zijn de basis geweest van wat nu beroemde musea zijn. Maar ook de minder rijken hadden en hebben nog de drang om mooie of interessante voorwerpen in zo groot mogelijke hoeveelheden bijeen te zoeken.

Deze hobby leeft uiteraard ook bij vele Amerongers en de museumcommissie, die dit jaar zoals bekend een aantal kort durende exposities in het Kasteel organiseert, heeft gemeend dat een bloemlezing uit de plaatselijke collecties misschien best een aardige tentoonstelling zou kunnen opleveren. Postzegels, suikerzakjes, sigarenbandjes, ansichtkaarten e.d. zullen niet aan de orde komen; wel wat buitenissiger zaken als uniformpetten, scheepsmodellen, oude aandelen en effecten, engeltjes en nog zo het een en ander.

Van 15 september t/m 29 oktober kan men ter bezichtiging

van de collecties in het kasteel terecht. Er wordt gehoopt op een even overweldigende belangstelling als tijdens de Beren- en Patchworktentoonstellingen die er geweest zijn.

D. Pezarro.

HUISCONCERTEN

1989 - 1990

KASTEEL

AMERONGEN

AANVANG 20.00 UUR



- 23 september 1989 Willem Brons , piano.
Eminent Schubert-vertolker.
Speelt Beethoven en.... Schubert.
- 21 oktober 1989 Theodora Geraets , viool.
Prijswinnares Oscar Back-concours '79
Treedt sedertdien met groot succes op
in binnen- en buitenland.
Piano-begeleiding: Alan Weiss (USA).
- 18 november 1989 Miranda van Kralingen , sopraan.
Werd "ontdekt" tijdens meester-cursus
van Elisabeth Schwarzkopf 1987.
Eén van de meest spectaculaire vocale
talenten van dit ogenblik.
- 17 maart 1990 Groupe des sept. Een groepje pit-
tige jonge blazers met een pianist.
Intelligente, speelse muziek van de
"Groupe des Six" uit ca. 1920,
(Poulenc, Milhaud e.a.).
- 7 april 1990 Amsterdamse Bach Solisten.
Herhaald optreden in Amerongen van
dit succesvolle ensemble.

Dit keer met Bach's
"Kunst der Fuge", in authentieke, doch
niet dogmatische benadering.

12 mei 1990

W. A. Mozart Ensemble. Vier enthousi-
aste musici, die elk afzonderlijk hun
naam volop gevestigd hebben:
Marieke Blanckstein, viool ;
Eleonore Pameyer, fluit ;
Prunella Pacey, altviool ;
Pieter Wispelwey, cello.

oktober/november
1989

* * * EXTRA * * *

De Grote Verrassing, jeugdvoorstelling.

Toegangsprijs: f 17.50 p.p. (Donateurs, 65⁺, CJP f 15.-)

Abonnementen: hele serie f 90.- (Donateurs f 75.-)
halve " f 45.- (Donateurs f 40.-)

Kaartverkoop / Reservering:

Boekhuis "Het Kompas"
Overstraat 9
Amerongen
03434 - 57006

V.V.V.
Drostestraat 20
Amerongen
03434 - 52020

Betaling: Bankrek. 94. 16. 74. 525 (G.U.S.)
giro 530673
t.n.v. Muziekcommissie
Kasteel Amerongen.

EEN POSTZAK VOOR AMERONGEN

Wij hielden het niet voor mogelijk maar er kwam een hoeveelheid post binnen n.a.v. de Beren-tentoonstelling. Uit alle windstreken zond men een berichtje. Niet alleen aan de dames en heren van het Kasteel, maar de beren zelf werden ook bedacht. Kinderen die hun beer toch wel node misten, schreven hun verdrietigheid weg en telden de dagen tot het geliefde maatje weer terug was. Veel volwassenen waren ook met hun gedachten op Amerongen en lieten ons dat weten. Hieronder een paar citaten uit de correspondentie:

"...Ik heb nooit bedacht dat een beer-die-brieven-schrijft "iets bizonders zou zijn. Ik kom van een goede familie "waar dat gewoon is. Ik geloof niet dat het de familie "Steiff is, maar toch ook wel 'goed'..."

"...Het is natuurlijk een bijgeloof dat beren, groot of klein alleen voor kinderen zouden zijn. Meestal begint het "er wel mee maar als een Mens eenmaal van beren houdt "blijft dat het hele leven ..."

"...Ik mis je wel een beetje. Na mijn verjaardag als ik 8 "word mag je weer terug op mijn kamertje en bedje ..."

"...Als kind had ik namelijk geen beer, maar een rode speel "goedhond. Ook leuk, maar het verlangen naar een beer werd "er niet mee gestild. Dat is pas na mijn 30e met Kwibus "gebeurd.

"...Vandaag zag ik bijna een beer dansen in dit inspireren "de en gastvrije land en dacht onmiddellijk aan jullie "succes..." Op blz. 36 leest U een 'lofdicht' door 'n beer
H.F. Rotgans-van Blerkom.

VINGERHOEDJES VOOR DE ENGELN.

Bij de eerste werkzaamheden van de restauratie moesten enkele taxusbomen bij de "opengelegde" tuinmuur gesnoeid, om het werkverkeer niet te hinderen en de bomen te behouden voor beschadiging. De opzichter, de heer G. de Jong, heeft zich over de takken ontfermd en zich ontpopt als een kundig en artistiek ambachtsman. Door hem was na verloop van tijd o.a. voor elke Huisnaaister op het kasteel een vingerhoedje gedraaid uit het hout van deze oude bomen. Bij de dames was er bijzonder veel waardering voor deze aardige geste en de unieke manier van "conserveren".

H.F. Rotgans-van Blerkom.

Een "Lofdicht" vanuit het Hoge Land der Beren

"Morgen", bromt Heer Beremans
 "morgen wil ik graag logeren
 op 't Kasteel bij andere beren;
 om te luisteren naar verhalen
 of te spreken, vreemde talen -
 en te weten, hun verleden
 hoe ze omgaan met de zeden
 in de nood van deze tijd,
 de zorgen en de eenzaamheid.

In 't Kasteel van Amerongen
 waar de edelen eens zongen,
 daar is rijkdom nog te proeven
 zonder armoe er vertoeven.

In een land van melk en honing
 kan ik leven als een "koning"
 om met sterke soortgenoten
 't kwaad te weren, af te stoten;
 hulp aan zwakken te verlenen
 of te troosten, zij die wenen."

"Morgen, bromt mijn Beremans
 wil ik met zevenhonderd beren
 een nieuwe schepping gaan creëren
 voor de heelheid van de mens,
 dat is mijn liefste "Koningswens".

Hoogachtend,

Beremans.

geschreven door mevr. Elisa C.F. Bruins, Groningen, n.a.v.
 foto en artikel in Nieuwsblad van het Noorden.



**Drukkerij voor:
Handels-, Familie- en
Verenigingsdrukwerk**

Amersfoortseweg 47 A+B - 3941 EK DOORN - Telefoon 03430-16336

Aannemersbedrijf

M. Kleinveld en Zn. B.V.

**Rijnstraat 1
3958 BE Amerongen
tel: 03434 - 51756
54208**

Ook voor hout- en plaatmateriaal

De Stichting Vriendenkring Kasteel Amerongen is

opgericht in 1983 en heeft ten doel behulpzaam te zijn bij de exploitatie en restauratie van Kasteel Amerongen en de daarin aanwezige inventaris. Donateurs genieten, op vertoon van hun donateurskaart, gedurende de openingstijden vrije toegang tot het kasteel, het park en de tuinen, terwijl zij reductie ontvangen op alle evenementen, zoals concerten, lezingen en andere bijzondere gebeurtenissen.

Voor minimaal f 25,-- per jaar bent U al donateur. Het is ook mogelijk donateur voor het leven te worden (minimaal f 250,--). Als donateur ontvangt U driemaal per jaar het bulletin. Het postbanknummer van de Stichting is 6163. Meer informatie tussen 10.00 en 15.00 uur op het kasteel, tel. 03434 - 54212.

* * *

Concerten:

op Kasteel Amerongen worden regelmatig huisconcerten gegeven. Raadpleeg de concert-agenda voor data, abonnement of het reserveren van losse kaarten.

